

A JÖVŐ NEMZEDÉK VÉDELME NEK EGYES JOGI ESZKÖZEI

BÁNDI Gyula
egyetemi tanár (PPKE JÁK)

1. A jövő nemzedékek jogaitól a jelen kötelezettségeiig

A jövő nemzedékek jogai, avagy a jelen nemzedékeket a jövő nemzedékek érdekében terhelő kötelezettségek kérdésével magam is sokat foglalkoztam az utóbbi időben,¹ kiemelt figyelmet fordítva egyben a kérdés morális alapjaira. Mindezeket nem kívánom megismételni, inkább egy – a jelzett és más cikkeket – összegző pár szóval felvezetni az általam vizsgálni szándékozott kérdést, tehát az érdekvédelem hogyanját.

A teljes összefüggés áttekintése érdekében először jó fél évszázadot kell visszalépni, amikor az ENSZ 1972-ben megrendezi *Stockholmban*² az első környezetvédelmi világértekezletet, amely Nyilatkozatának 2. sz. elve ímígyen szól: „A Föld természeti erőforrásait, így a levegőt, a vizet, a talajt, a flórát és a faunát, illetve különösen a természeti ökoszisztémák jellemző képviselőit amennyire lehetséges, meg kell őrizni a jelen és a jövő nemzedékek számára, körültekintő tervezés és menedzsment révén.” Nem kétséges, hogy a későbbi fenntartható fejlődés minden eleme itt már fellelhető.

Másfél évtizeddel később kapott megbízást az ún. Bruntland bizottság, hogy előkészítse a következő világkonferenciát és erre dolgozzon ki tárgyalási alapanyagokat.

¹ Gyula BÁNDI: Sustainable Development, the Interests of Future Generations, and Moral and Legal Implications. In: János Ede SZILÁGYI (ed.) *Constitutional Protection of the Environment and Future Generations: Legislation and Practice in Certain Central European Countries*. Miskolc–Budapest, Central European Academic Publishing, 2022.55.; BÁNDI Gyula: Környezetbiztonság – jövő nemzedékek védelme – elővigyázatosság. *Scientia et Securitas*, Vol. 2., No. 3. (2021) 342–349.; BÁNDI Gyula: A jövő nemzedékek jogai és a teremtett világ = Rights of Future Generations and the Creation. In: VIZI E. Szilveszter – KABAI Sára Réka – KENÉZ Gabriella – MORAVCSIK-NAGY Flóra – NAGY Alexandra Hortenzia (szerk.): *Hit, tudomány és társadalom: Tanulmányok az 52. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus tiszteletére = Faith, Science and Community: Studies in Honor of the 52th International Eucharistic Congress*. Budapest, Szent István Társulat, 2021. 155–164.; BÁNDI Gyula: Az állam elkötelezettsége a jövő nemzedékek iránt. In: CSINK Lóránt – SCHANDA Balázs – VARGA Zs. András (szerk.): *A magyar közjog alapintézményei*. Budapest, Pázmány Press, 2020. 1181–1201.

² Részleteket ld. <https://www.un.org/en/conferences/environment/stockholm1972>

Így született 1987-ben az ENSZ 'Közös jövőnk' jelentése,³ amely a fentieket kissé átfoglalva készíti elő a konferenciát: „a fenntartható fejlődés a fejlődés olyan formája, amely a jelen igényeinek kielégítése mellett nem fosztja meg a jövő generációit saját szükségleteik kielégítésének lehetőségétől”.

Az azóta eltelt időszakban egyre több szervezet, intézmény, szakértő és természetesen az egyházak is arra hívják fel a figyelmet, hogy növekszik a jövő nemzedékeket fenyegető veszélyek nagysága. Az *ENSZ Emberi Jogi Tanácsa* szerint: „62. A környezet pusztulása, a klímaváltozás és fenntarthatatlan fejlődés jelentik a legnyomasztóbb és komoly fenyegetést a jelen és jövő nemzedékek azon képessége számára, hogy élvezzék az élethez való jogot.”⁴ Ugyanitt megjelenik a javasolt megoldás is: „Az élethez való jog – különösen a méltó élethez való jog – biztosítása és tisztelete kötelezettségeinek végrehajtása egyebek között az államok által alkalmazott azon eszközökön múlnak, amelyek a környezet megóvását szolgálják a köz- és magánszereplők által okozott károsodás, szennyezés és klímaváltozás ellen.”

Amikor pedig tovább vizsgáljuk a probléma forrásait, különösen azt, miért nem foglalkoznak megfelelően a demokratikus rendszerek mindezen kérdésekkel, akkor logikus válaszokat kaphatunk, négy csoportba sorolva az okokat: mert az emberi természet számára a jelen megfoghatóbb, mint a jövő; mert a képviselők, tisztviselők az őket küldőknek felelnek; mert a demokrácia rövidtávon gondolkodik, nevezetesen választásokban, kinevezésekben; végül a politikai tendencia az idősek és nem a fiatalok felé fordul. Javaslata szerint ezért megfelelő intézményeket kell létrehozni ennek ellensúlyozására.⁵

*Bosselmann*⁶ kiemeli, hogy mivel nem is vagyunk képesek a jövő nemzedékek érdekeit felmérni, a legkézenfekvőbb megoldás, ha elővigyázatossági intézkedésként átadjuk a jelenlegi *ökológiai integritás* lehetséges egészét a következő generációknak. Természetesen a hivatkozott forrás mellett számos más vélemény is megjelenik, mind a jövő nemzedékek jogai, mind a jelen nemzedékek kötelezettségei mellett érvelve. Mindezekkel magam is foglalkoztam fentebb említett írásaimban, ezeket nem kívánom megismételni. Annál is inkább nincs erre szükség, mert kiváló elméleti elemzést kapunk ugyanezen különszámomban *Könczöl Miklóstól* – 'Jövő nemzedékek: jogok és kötelességek a Laudato si' enciklika alapján' címmel – amelynek egyik köztes konklúziója szerint: „Ha nem ragaszkodunk jogok és kötelezettségek korrelativitásának téziséhez, akkor elfogadhatjuk, hogy – például – a jövő nemzedékekre tekintettel lehetségesek a jelenben létező személyeket terhelő kötelezettségek.” Amint alább is látható lesz, magam is a jelen generációk felé fordulásban látom a valóban lehetséges megoldást.

³ *Közös jövőnk. A környezet és fejlesztés világbizottság jelentése.* Budapest, Mezőgazdasági Könyvkiadó Vállalat, 1988.

⁴ UN Human Rights Committee General comment No. 36 (2018) on article 6 of the International Covenant on Civil and Political Rights, on the right to life. 2018. 10. 30.

⁵ Dennis F. THOMPSON: Representing future generations: political presentism and democratic trusteeship. *Critical Review of International and Political Philosophy*, Vol. 13., Iss. 1. (2010) 17–37.

⁶ Klaus BOSSELMANN: *The Principle of Sustainability.* Routledge, 2017. 119

Már 2013-ban rámutatott az ENSZ főtitkára,⁷ hogy: „5. A jövő nemzedékek politikai szempontból erőtlenekek, érdekeik képviselője a jelen generációk helyettesítési lépéseiben jelenik meg.” Ugyanitt rámutat arra is, hogy a Közös Jövőnk jelentés már 1987-ben kiemelte: „Cselekszünk, mert megússzuk: a jövő nemzedék nem szavaz, nincs sem politikai sem gazdasági hatalma; nem tudja megkérdőjelezni döntéseinket.” És bizony sokan még a jelen kötelezettségeit is megkérdőjelezzik, pusztán azért, mert nem mutatható ki, pontosan kinek a jogai váltják ki azokat.

A 2013-as főtitkári jelentés egyszerűen és világosan fogalmaz arról, mi is az elvárható minimális magatartás: „25. [...] Tekintettel arra, hogy nagy bizonyossággal nem tudjuk megítélni mik is lesznek a jövő nemzedékek pontos érdekei és preferenciái, azt javasoljuk a politikának, hogy legalább két megfontolással indítson: minimalizáljuk a károkat és tegyünk olyat, ami mind a jelen, mind a jövő nemzedékek számára előnyös” Majd később, a 26. pontban az előrelátás és az elővigyázatosság fontosságát emelte ki a főtitkár.

A jelenlegi főtitkár pedig 2021 végén adta ki közös tennivalóink (*Our Common Agenda*)⁸ témájában jelentését, amely kiemeli:

„54. [...] Ahhoz, hogy a jövő nemzedékek érdekeit számításba vegyük, két feladatot kell teljesíteni: erősíteni kell azokat a készségeket, amelyekkel megértjük és felmérjük a jövőt, és ezzel a jelentős politikai és döntéshozatali folyamatokba építjük a hosszú-távú gondolkodást; valamint ki kell alakítani azokat a sajátos fórumokat és eszközöket, amelyek a kormányzás minden szintjén védik a jövő nemzedékek érdekeit.”

2023-ban is számos, a jövő nemzedékek érdekeinek védelmét fejtegető ENSZ dokumentum született és volt születőben, a 2024. évre tervezett központi esemény – *Summit of the Future* – előkészítéseként. Ezek közül számunkra alapvető fontosságú 2023 márciusában kiadott összefoglalás,⁹ amelynek céljait így foglalták össze:

„A jelen koncepcionális összefoglalás gyakorlati javaslatokat tartalmaz arra nézve, miként teljesítsük hosszú távú elkötelezettségünket a jövő nemzedékek érdekeinek védelmére és annak a készségnek megőrzésére, hogy megfelelően élvezhessék az emberi jogok előnyeit. Ezek az alábbiak:

- a) globális szinten egy követ, mint a jövő nemzedékek hangja;
- b) az előrelátás, a tudomány és az adatok jobb felhasználása;
- c) nyilatkozat és annak megvalósítása a jövő nemzedékek felé érvényesítendő kötelezettségeinkről;

⁷ Intergenerational solidarity and the needs of future generations, Report of the Secretary-General, Sixty-eighth session Item 19 of the provisional agenda – Sustainable Development, 5 August 2013, A/68/100.

⁸ Our Common Agenda: Report of the Secretary-General 2021.

⁹ Our Common Agenda Policy Brief 1: To Think and Act for Future Generations. March 2023. [A továbbiakban: *To Think...*]

- d) kormányközi testület, a nyilatkozat végrehajtására és a jó gyakorlatok megosztására.”

Mindebből kétségtelenül a *jelen kötelezettségei rajzolódnak ki*, felidézve a jövő nemzedékek védelmét elváró alkotmányos rendelkezéseket, gyakorlati megoldásokat szerte a világban, valamint rámutatva arra, hogy az ENSZ Fenntartható Fejlődési Célok mindegyike összefüggésbe hozható és hozandó a jövő nemzedékekkel. Az intézmények között külön lábjegyzetben emelték ki pozitív példaként a magyar megoldást – *jövő nemzedékek szószólója*¹⁰ –, az eszközök között pedig ígéretes lehetőségként egy ‘jövő nemzedékek hatásvizsgálat’, avagy ‘generációs teszt’ alkalmazását a hosszú távú hatások feltárása érdekében.

2. A Laudato si’ üzenete a jövő nemzedékek védelmében

Mielőtt Ferenc pápa enciklikájára rátérnénk, nem feledkezhetünk meg arról sem, milyen egyenes út vezet az Egyház számos főpásztori megnyilatkozásán keresztül a Laudato Si’-ig.¹¹ Ezek sorából említhetjük XVI. Benedek pápa *Caritas in veritate* kezdetű (2009) enciklikáját,¹² amely mintegy összegezve az előzményeket, jelzi:

„7. [...] A közjó az egyénekből, családokból, köztes csoportokból formált és társadalmi közösséggé egyesülő »mindannyiunk« java. [...] 50. [...] Tudatában kell lennünk azonban annak a nagyon komoly kötelezettségünknek, hogy a következő generációknak Földünket olyan állapotban kell átadnunk, hogy ők is méltó módon élhessenek, és képesek legyenek tovább művelni azt.”

Ezt követte a *2010. évi béke világnapi üzenet*,¹³ beszédes címmel: „Ha békére törekszel, véd a teremtett világot”:

„1. A teremtett világ tiszteletben tartásának nagy jelentősége van azért is, mert »a teremtés Isten minden művének kezdete és alapja«, megóvása napjainkban lényegbevágó az emberiség békés együttélése szempontjából. [...] 5. [...] Bölcs dolog tehát alaposan és nagy távlatban felülvizsgálni a fejlődési modellt, átgondolni a gazdaság és a gazdasági célok értelmét, hogy kijavítsuk műkö-

¹⁰ *Our Common Agenda, Policy Brief 1.: To Think and Act for Future Generations*. March 2023. (a továbbiakban: *To Think...*), 23. végjegyzete: „In Hungary, a Future Generations Ombudsman is entrusted with a number of special powers provided under the Fundamental Law and the Ombudsman Act to foster the interests and needs of future generations.”

¹¹ Erre nézve ld. pl. BÁNDI Gyula: A Teremtés védelme és az emberi jogok. *Acta Humana*, 8. évf., 2020/4. 9–33.

¹² XVI. BENEDEK pápa: *Caritas in veritate* kezdetű enciklika az ember teljes értékű fejlődéséről a szeretetben és az igazságban. Róma, 2013. január 22. [a továbbiakban: CV] <https://katolikus.hu/dokumentumtar/2694>

¹³ XVI. BENEDEK pápa: *Üzenet a béke 43. világnapjára. Ha békére törekszel, véd a teremtett világot*. 2010. január 1. <https://www.katolikus.hu/dokumentumtar/uzenet-a-beke-43-vilagnapjara>

dési zavarait és torzulásait. [...] 7. [...] a teremtett világ öröksége az egész emberiséget megilleti. [...] [A]rra van szükség, hogy jogi és gazdasági szempontból is jól meghatározott szabályok szerint cselekedjünk, ugyanakkor kellő szolidaritással kell viseltetnünk a Föld legszegényebb területein élők és a jövő nemzedékek iránt.”

A most nem említett számos más előzmény elemzése helyett kiemelt figyelmet fordíthatunk *Ferenc pápa 2015-ben kiadott Laudato si' kezdetű enciklikájára*,¹⁴ amely a jövő nemzedékek kapcsán egyebek között megállapítja: „36. [...] Ezért nagyon súlyos egyenlőtlenségek néma tanúivá válhatunk, amikor egyesek jelentős haszon elérésére törekszenek, és az emberiség többi részével, jelenlegi és jövőbeli nemzedékeivel fiztetik meg a környezetrombolás magas költségeit.” Az igazi nehézség a jövő nemzedékek védelmében „53. [...] az, hogy még nem rendelkezünk a szükséges kultúrával ahhoz, hogy szembenézzünk ezzel a válsággal, és még el kell terjednie annak a vezetői magatartásnak, amely úgy jelöli ki az irányvonalakat, hogy közben igyekszik kielégíteni a ma élő nemzedékek igényeit – mindenkit beleértve – anélkül, hogy veszélyeztetné a jövő nemzedékeit.” A fő kihívás tehát a politikai, szabályozási válaszok kialakítása – mindaz amire később részletesebben kitérek –, mert a jelenlegi válaszok elégtelenek („54. Figyelemreméltó a nemzetközi politikai válasz gyengesége.”)

Ezt koronázza meg a világos *figyelmeztetés saját korlátainkra és kötelezettségeinkre*: „67. Nem mi vagyunk Isten. [...] Ez egymás iránti felelős viszonyt jelent az ember és a természet között. Minden közösség [...] kötelessége meg is védeni és biztosítani termékenysége folyamatosságát a jövőbeli nemzedékek számára.” Más szempontból nézve: „93. [...] a föld – lényegénél fogva – közös örökség, és gyümölcseinek mindenki javát kell szolgálniuk.”

Ha pedig a teremtésvédelem további alapvető kérdéseire keresünk választ, kapunk is, méghozzá világosan követve az eddigi pápai megnyilatkozások útját:

„93. [...] a föld – lényegénél fogva – közös örökség, és gyümölcseinek mindenki javát kell szolgálniuk. [...] 95. A természeti környezet közzjő, az egész emberiség öröksége, és mindenki felelősséggel tartozik érte.”

Összegezve a lényegét:

„159. A közzjő fogalma magában foglalja a jövő nemzedékeit is. [...] Már nem beszélhetünk fenntartható fejlődésről a nemzedékek közötti szolidaritás nélkül. Amikor arra a helyzetre gondolunk, ahogyan a bolygót hátrahagyjuk a jövő nemzedékek számára, egy másik logikába lépünk, az ingyenesség logikájába, az ajándékéba, amelyet kapunk és továbbadunk.”

A jövő nemzedékek esélyeinek, lehetőségeinek felélése a mai társadalmi-politikai-gazdasági berendezkedés sajátja. Számos példa között említhetem azt a sajátos jogi választ, amit egyre többen adnak erre a tarthatatlan helyzetre, nevezetesen a jövő nem-

¹⁴ FERENC pápa: *Laudato si' kezdetű enciklikája közös otthonunk gondozásáról*. Róma, 2015. jún. 18. [a továbbiakban: LS] <https://katolikus.hu/dokumentumtar/laudato-si>

zedékek érdekeinek védelmében indított – elsősorban klíma témájú – perek sokasodását. E perek jelentőségét sokan vizsgálták, így a Társadalmi Reflexió Intézet is a közelmúltban.¹⁵ A perek éppen arra irányulnak, hogy immár nemzeti és nemzetközi bíróságok állapítsák meg az intézkedések elégtelenségét és kötelezzék a döntéshozókat – kormányokat, globális vállalkozásokat – arra, hogy valóban érdemi lépéseket tegyenek és ne csak szövegeket hangoztassanak a jövő nemzedékek érdekében. Az ilyen ügyekben hozott – általában a felperesek számára kedvező – ítéletek jelentősége elsősorban szimbolikus, jobbára üzen a jelennek a jövő érdekében, nem igazán lévén a végrehajtásra megfelelő lehetőség.

3. Az Alkotmánybíróság a jövő nemzedékek érdekeiről

Az Alkotmánybíróság, *támaszkodva az Alaptörvény által nyújtott lehetőségekre*, amelyek kifejezetten tartalmazzák a jövő nemzedékek érdekeit, a korszerű morális, jogirodalmi és gyakorlati szempontoknak megfelelően elindult a jogértelmezés útján. (Nemzeti Hitvallás – „szövetség a múlt, a jelen és a jövő magyarjai között”; P) cikk (1) bek. – a jövő nemzedékek számára való megőrzés az állam és mindenki kötelessége; illetve a Szabadság és felelősség címén felsorolt alapjogok közül a XX. cikk – testi és lelki egészség – és XXI. cikk – egészséges környezethez való jog.)

A 3104/2017. (V. 8.) AB határozat volt az első, amely a jövő nemzedékek kérdésére – és ehhez kapcsolódva a nemzet közös örökségének védelmére – érdemben figyelmet fordított. Ez a határozat hangsúlyozza, hogy [39] „[...] az általános felelősségi körön belül az államot egyfajta primátus, elsőség illeti meg, illetve kötelezi, hiszen e felelősség intézményvédelmi garanciák révén összehangolt érvényesítése, az intézményvédelem megalkotása, korrekciója és érvényesítése közvetlenül és elsődlegesen állami feladat.” Így a jogok érvényesítésének kötelezett vonatkozásai érzékelhetően kiemelésre kerülnek.

A 28/2017. (X. 25.) AB határozatban az Alkotmánybíróság érvelésében már Ferenc pápa enciklikájára is utalt [36] a biológiai sokféleség fontossága kapcsán. A határozat a következők között sorban, ahol az előbb megkezdett úton tovább halad az alaptörvényi értelmezés folyamata, kiterjesztve hatályát a P) cikkre is, illetve a Nemzeti Hitvallásról sem feledkezve meg.

Az AB szerencsés módon tovább erősíti a jövő nemzedékek védelmének kapcsolatát a környezethez való joggal – a [26] pontban –, majd megerősíti, hogy „[27] az Alaptörvény nem csupán megőrizte az egészséges környezethez való alkotmányos alapjog védettségi szintjét, hanem az Alkotmányhoz képest e tárgykörben lényegesen bővebb rendelkezéseket is tartalmaz.” Ez vonatkozik a környezetvédelmi értékrendre és szemléletre is. A [28] pont pedig egyértelműen átvezeti az egészséges környezethez való jogot a jövő nemzedékek számára való megőrzés területére.

A továbblépés immár a jövő nemzedékek érdekei védelmének elvi vázlatába torkollik, új elemmel gazdagítva a kérdést: „[31] [...] A P) cikk (1) bekezdése mintegy

¹⁵ A vonatkozó konferencia anyagai elérhetők 'A jogérvényesítés lehetőségei a klímaváltozás elleni küzdelemben Magyarországon' címen: <https://socialreflection.org/publikaciok>

hipotetikus örökséggel ruházza fel a jövő nemzedékeket.” Ebből fakad az államnak sajátos védelmi kötelezettsége [32], amelynek keretében tekintettel kell lennie „a jövő nemzedékek örökségének állapotára”. Ez a visszalépés tilalmát is felülelő objektív követelményt jelent.

A jogirodalom e téren egyik úttörője is hivatkozási alappá válik – Edith Brown Weiss¹⁶ –, akinek gondolatait fejleszti tovább ezután az AB határozat: „[33] Az Alaptörvény P) cikk (1) bekezdése alapján a jelen generációt három fő kötelezettség terheli: a választás lehetőségének megőrzése, a minőség megőrzése és a hozzáférés lehetőségének biztosítása.”

Az tehát egyre inkább elfogadottá vált, hogy a legegyszerűbben megközelítve nem arról kell gondolkodni, melyek lennének a jövő nemzedékek jogai, azok hány generáción keresztül illetik meg a nemzedékeket, avagy miként lehetne gondoskodni ezen jogok képviseléről, hanem sokkal inkább a kötelezettségek, méghozzá *a jelen generációk, és kiváltképpen a döntéshozók kötelezettségei oldaláról kell közelítsünk.* „[34] Ezen alapelvi szintű elvárásoknak a jogalkotó csak akkor tud eleget tenni, ha döntéseinek meghozatala során távlatosan, kormányzati ciklusokon átívelően mérlegel.”

Az erdőtörvényhez fűződő Ab határozat – 14/2020. (VII.6.) – a jövő nemzedékekkel kapcsolatos, *a jelen generációt terhelő számos kötelezettséget foglalt össze:*

„[36] Az Alaptörvény P) cikkéből a természeti erőforrások, és ezáltal a környezet állapotára vonatkozó abszolút jellegű, tartalmi zsinórmérték is következik, amely objektív követelményeket támaszt az állam mindenkori tevékenységével szemben {28/2017. (X. 25.) AB határozat, Indokolás [32]}. A P) cikk (1) bekezdéséből, illetőleg a XXI. cikk (1) bekezdéséből fakadó környezetvédelmi tárgyú jogalkotási kötelezettséggel összefüggésben az Alkotmánybíróság korábban már kiemelte, hogy a környezet védelme érdekében elfogadott konkrét jogszabályoknak megismerhetőeknek, egyértelműeknek, jogilag kikényszeríthetőeknek kell lenniük ahhoz, hogy az Alaptörvény P) cikk (1) bekezdésében nevesített értékek hatékony védelme érvényesüljön [...] Tartalmi értelemben pedig az Alaptörvényből fakadó, a jövő nemzedékekkel szemben, illetőleg a természeti és kulturális erőforrások védelméért önmagában is fennálló felelősség azt kívánja meg a jogalkotótól, hogy intézkedései várható hatását a tudományos ismeretek alapján, az elővigyázatosság és a megelőzés elvének megfelelően értékelje és mérlegelje [...] A környezetvédelmi tárgyú jogalkotási kötelezettséggel kapcsolatosan az Alkotmánybíróság arra is rámutatott, hogy mindazokat a feladatokat, amelyeket másutt alanyi jogok védelmével lát el az állam, ebben az esetben törvényi és szervezeti garanciák biztosításával teljesíti [...], melynek a jogalkotó csak akkor tud eleget tenni, ha döntéseinek meghozatala során távlatosan, kormányzati ciklusokon átívelően mérlegel [...]”

¹⁶ Ld. különösen: Edith Brown WEISS: In *Fairness to Future Generations and Sustainable Development. American University International Law Review*, Vol. 8., Iss. 1., Article 2. (1992); és Edith Brown WEISS: In *Fairness to Future Generations: International Law, Common Patrimony, and Intergenerational Equity*. New York, Transnational Publishers, Inc., 1989.

Ugyanakkor *újabb elemmel gazdagodott a jövő nemzedékek védelmének kérdése*, egy olyan koncepcionális kérdést emelve be a hazai jogba, mégpedig az itthon is ismert bizalmi vagyonkezelésnek különösen aktív és kiterjesztett megközelítését:

„[22] Az Alaptörvény P) cikk (1) bekezdése a *public trust* környezeti és természeti értékekre vonatkozó koncepciójának alkotmányjogi megfogalmazásán alapul, melynek lényege, hogy az állam a jövő nemzedékek mint kedvezményezettek számára egyfajta bizalmi vagyonkezelőként kezeli a rá bízott természeti és kulturális kincseket, és a jelen generációk számára csak addig a mértékig teszi lehetővé ezen kincsek használatát és hasznosítását, ameddig az a természeti és kulturális értékeket mint önmagukért is védelemben részesítendő vagyontárgyak hosszú távú fennmaradását nem veszélyezteti. Az államnak ezen kincsek kezelése és az arra vonatkozó szabályozás megalkotása során egyaránt tekintetbe kell vennie a jelen és a jövő generációk érdekeit. A természeti és kulturális erőforrások jövő nemzedékek számára történő megőrzésének magyar Alaptörvényben található szabálya ily módon az újonnan kialakult és megszilárdult univerzális szokásjog részének is tekinthető, és kifejezi az alkotmányozó elköteleződését a környezeti, természeti és kulturális értékek fontossága és megőrzése iránt.”

Ezt a megfogalmazást azért kell kifejezetten kiterjesztőnek minősíteni, mert egészében a még nem létező, nem ismert körű jogalanyokat tekinti kedvezményezettnek, mintegy a jövőbe mutató felelősséget telepítve ezzel az államra.

Összességében tehát az Alkotmánybíróság is a jelen nemzedékek – és különösen az állam – felelősségét, kötelezettségeit helyezi előtérbe, valójában nem is próbálja a másik gondolati lehetőséget – kik is a jövő generációk, milyen jogaik vannak, illetve lehetnek – értelmezni. Így a jogértelmezés gyakorlatiasabb, realistább, nem próbál támadható koncepciókat követni.

4. Mivel mozdítható elő a jövő nemzedékek védelme?

Egy évtizede írásomban összegeztem¹⁷ mindazokat a jogi elemeket – akkori fogalmazással: „amelyek a legminimalistább fenntartható fejlődésre irányuló rendszerben is megtalálhatók, és így a legbensőbb lényeghez tartozhatnak” –, amelyek *összefonódnak a fenntarthatóság kérdésével*. A következőket soroltam fel:

- a jövő generációk védelme, kiegészítve a környezethez való jog tágabb értelmével;
- a társadalmi részvétel;
- az együttműködés és annak számos megnyilvánulási formája;
- az integráció;
- az elővigyázatosság, amely a megelőzést, kockázatelemzést is felöleli;

¹⁷ BÁNDI Gyula: A fenntartható fejlődés jogáról. *Pro Futuro – a Jövő Nemzedékek Joga*, 3. évf., 2013/1. 26–29.

- a szubszidiaritás; és kissé túlnyúlva a felsoroláson
- a reziliencia.

Ha a fenntartható fejlődés kulcsa alapvetően a kétféle generációs méltányosság – a jelen és jövő generációkat szoros egységben szemlélve –, akkor mindezek a jövő nemzedékek érdekei védelmében is kiemelt szerepet kell kapjanak és valóban kapnak is. Egy-egy rövid bekezdésben tekintsük át ezeket, hozzátéve az újabb alkotmányos értelmezésből is következő egyéb elemeket is.

4.1. A környezethez való jog

A közelmúlt kiemelkedő eredménye egy olyan nemzetközi áttörés volt e téren, amely már régen váratott magára. 2021 októberében az *ENSZ Emberi Jogi Tanácsa* végre elismerte emberi jogként¹⁸ – a tiszta, egészséges és fenntartható környezethez való jogot. A határozat preambuluma szerint :

„Felismerve, hogy a fenntartható fejlődés, annak három dimenziójával (társadalmi, gazdasági és környezeti) és a környezet védelme, beleértve az ökoszisztémát, hozzájárul és elősegíti a jelen és jövő generációk az emberi jól-létet és az emberi jogok élvezetét, közöttük az élethez való jog, a fizikai és szellemi egészség elérhető legmagasabb szintjének élvezetéhez való jog, a megfelelő életminőség, a megfelelő élelem, lakhatás, biztonságos ivóvízhez jutás, közisztaság, a kulturális életben való részvétel;”

E jog érvényesítéséhez is – csakúgy, mint minden más esetben – szükséges, hogy az államok építsék ki a megfelelő intézményeket, alkalmazzák a jó gyakorlatokat, fogadják el a vonatkozó stratégiákat, politikákat, és tartsák tiszteletben az emberi jogokat általában. Ezt pár hónappal később az *ENSZ Közgyűlés is megerősítette* .¹⁹

- „1. Elismeri a tiszta, egészséges és fenntartható környezethez való jogot, mint emberi jogot;
2. Megjegyzi, hogy a tiszta, egészséges és fenntartható környezethez való jog más jogokkal és a mai nemzetközi joggal összefügg;”

És ami még a magyarázatok között kiemelkedő jelentőségű:

„Megerősíti a tiszta, egészséges és fenntartható környezethez való jog fontosságát más emberi jogok élvezetéhez [...] Felismeri, hogy a környezet további pusztulása, a klímaváltozás, a biodiverzitás csökkenése, a sivatagosodás és a fenntarthatatlan fejlődés jelentik a jelen és jövő generációk számára a leg-

¹⁸ A/HRC/48/L.23/Rev.1. sz. határozatában.

¹⁹ UN GA A/76/L.75, 26 July 2022.

inkább nyomasztó és komoly fenyegetéseket az emberi jogok összességének megfelelő élvezetének képességére [...]”

E körben mindenképpen ki kell emelni, hogy a kétféle generációs méltányosság másik oldala, a *jelen nemzedékek védelme* a környezethez való jog emberi jogként történő elismerése mellett jelentős szerepet játszik a jövő nemzedékek érdekeinek érvényesítésében, ez a két terület szorosan összekapcsolódik.

4.2. A társadalmi részvétel

A környezetvédelemnek általában, minden elemével egyetemben (információs jog, részvételi jog, igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés joga) kiemelkedő eredménye az Aarhus-i Egyezmény,²⁰ amely preambulumának 3. pontjában erősen fogalmaz:

„Az Aarhus-i Egyezmény a környezetvédelmi megállapodások új típusa. Összekapcsolja az emberi jogokat és a környezeti jogokat. Elismeri, hogy *kötelezettségünk áll fenn a jövő generációk felé*. Megalapozza azt az álláspontot, hogy fenntartható fejlődés csak minden érintett bevonásával érhető el. Összeköti a kormányzat elszámoltathatóságát a környezetvédelemmel. Az ember és kormányzat közötti viszony lényegébe hatol. Az Egyezmény ezért nem csupán egyike a környezetvédelmi megállapodásoknak; az Egyezmény egyben a kormányzati elszámoltathatóság, átláthatóság és felelősség eszköze is.”

4.3. Az együttműködés

A *kooperatív eszközök* összessége. Valójában bármely nemzetközi egyezmény felhozható fontossága igazolására. Etikai szempontból utal erre László Ervin:

„A globális egymásra hatások és kölcsönös függés világában az uralkodó etika nem lehet helyi, regionális vagy etnikai. Az erkölcsi értékrendünk nem lehet pusztán keresztény, se zsidó, se moszlim, sem pedig hindu – minden etikára szükség van, ami az emberek viselkedését irányítja; *planetáris etikának* kell lennie. A hatékony planetáris etikát, a mindenki által erkölcsösnek és kívánatosnak tartott viselkedés formáit szabályokba kell foglalni.”²¹

4.4. Az integráció

Az integráció összefogja, vagy intézményesíti a fenntarthatóságot, illetve egyszerűsített értelmezésben kiadja a fenntarthatóság jelenlegi tartalmának jelentős részét. A

²⁰ 2001. évi LXXXI. törvény a környezeti ügyekben az információhoz való hozzáférésről, a nyilvánosság-nak a döntéshozatalban történő részvételéről és az igazságszolgáltatáshoz való jog biztosításáról szóló, Aarhusban, 1998. június 25-én elfogadott Egyezmény kihirdetéséről.

²¹ László Ervin: *Világváltás*. Budapest, Nyitott Könyvműhely, 2008. 88.

Gabčikovo–Nagymaros²² ítélet üzenete e tekintetben: „140. Az elmúlt korokban az emberiség, gazdasági és egyéb szempontok miatt, folyamatosan beavatkozott a természetbe. A múltban ezt a környezeti hatásokra való tekintet nélkül tették. [...] *A gazdasági fejlődésnek és a környezetvédelmi érdekeknek egyeztetési igénye megfelelően kifejeződik a fenntartható fejlődés koncepciójában.*”

4.5. Az elővigyázatosság, megelőzés

Az *elővigyázatosság* értelemszerűen a megelőzést, kockázatelemzést is felöleli, sőt jelentős etikai háttérrel, a magatartásokért való kiterjesztett felelősség gondolatával is összefüggésbe hozható. A Riói Nyilatkozat²³ a Környezetről és a Fejlődésről 15. *elvében* összegzi az eddig is alkalmazott megoldásokat, és immár globális szintre emeli az elővigyázatosságot: „A környezet védelme érdekében az Államok, lehetőségeiknek megfelelően, széles körben törekedni fognak az elővigyázatosságra. Ahol súlyos vagy visszafordíthatatlan kár fenyeget, a teljes tudományos bizonyosság hiánya nem használható föl indoklásként a környezetromlást megakadályozó, a hatékonysággal járó intézkedések elhalasztására.” Az *elővigyázatosság kiemelt, alkotmányos szerepét* láttatja az AB is (13/2018. (IX. 4.) AB határozat):

„[20] [...] a jogalkotónak tekintettel kell lennie az elővigyázatosság és megelőzés elveire is, hiszen »a természet és környezet védelmének elmulasztása visszafordíthatatlan folyamatokat indíthat meg« [...] Az elővigyázatosság elvéből következően tehát abban az esetben, ha egy szabályozás vagy intézkedés érintheti a környezet állapotát, a jogalkotónak kell azt igazolnia, hogy a szabályozás nem jelent visszalépést és ezáltal nem okoz adott esetben akár visszafordíthatatlan károkozást, illetőleg nem teremti meg egy ilyen károkozás elvi lehetőségét sem. [...] a jogalkotó alkotmányos kötelezettsége, hogy a tudomány álláspontja szerint nagy valószínűséggel vagy bizonyosan bekövetkező kockázatokat megfelelő súllyal figyelembe vegye a döntés meghozatala során.”

A *megelőzés*, mint a szabályozásban és gyakorlatban az elővigyázatosság elvét jóval megelőzően megjelent követelmény, természetesen megmarad, a kettő együtt él, csak más körülmények között és más megközelítésben – mennyire közel vagy távol a bizonyosságtól – kerülnek alkalmazásra. A fentebb idézett AB határozat ugyanazon pontja végén a megelőzést a következőképpen összegzi: „[...] A megelőzés elve ezzel szemben a potenciális szennyezés forrásánál, de még a szennyezés bekövetkezését megelőzően történő fellépés kötelezettségét jelenti: annak biztosítását, hogy a környezetet esetlegesen károsító folyamatok ne következzenek be.”

²² A Nemzetközi Bíróság ítélete, 1997. szeptember 25, Magyarország és Szlovákia jogvitája.

²³ Az Egyesült Nemzetek Környezet és Fejlődés Konferenciája által elfogadott Riói Nyilatkozat, 1992. június 3–14. között Rio de Janeiro-ban. online elérhető: http://www.nfft.hu/dynamic/Rio_Decl_m.pdf

4.6. A szubszidiaritás

A *szubszidiaritás* felőleli nemcsak a feladatok és kapcsolódó hatáskörök megfelelő és hatékony megosztását, hanem a különböző szervezeti rendszerek – állam és vele együtt önkormányzatok, társadalmi csoportok, gazdasági vállalkozások, egyházak, kisközösségek stb. – bevonását. „A szubszidiaritás tehát bizonyos mértékig *paradoxon*. Korlátozza az államot, miközben feljogosítja és igazolja. Korlátozza a beavatkozást, de igényli is. Kifejezi az állammal kapcsolatosan a társadalom és az egyén mind negatív, mint pozitív nézőpontját.”²⁴ Ugyanezen szerző később így ír:

„Nem korlátozható a piacra vagy a gazdasági önérdék maximalizálására; nem jelenti csupán az egyéni önmegvalósítás erősítését a gazdag és változatos »civil társadalom« révén; nem merül ki a politikai rendszer jogi vagy demokratikus működésében. Mindezeket magában foglalja, mint a közjó különböző területeit, aminek az összessége jelenti az egyéni emberi felvirágzás szükségfeltételeit. Úgy is felfogható, mint a különböző társadalmi funkciók elosztásának elve, amelyek együtt teszik ki a közjót.”²⁵

A közjóra utalás kapcsán érdemes csak annyit megjegyezni, hogy maga az elv is éppen ezért lett fontos része az Egyház társadalmi tanításának.²⁶

4.7. A reziliencia

A *reziliencia* immár egyenértékű része lett a fenntarthatóság minden területének. Ismert összegzése szerint²⁷:

„Reziliencia – A rendszer egészének és részeinek azon képessége, amellyel a veszélyeztető jelenségek hatásait előre látja, elnyeli, azokhoz alkalmazkodik és helyreállítja magát, időben és hatékonyan, miközben megőrzi, helyreállítja vagy javítja saját alaprendszerét és lényegi funkcióit. [...] A reziliens megközelítés *négy kulcsot ad* az extrém helyzetekkel való együttélésre: először, holisztikus keretet ad a kapcsolódó társadalmi-ökológiai rendszerek kockázatértékelésének; másodsor, hangsúlyt ad a kockázatok és zavarások kezelési képességének; harmadszor, segít feltárni a lehetőségeket a bizonytalanra és a jövőndő változásokra való felkészüléshez; és negyedszer, azonosítja azokat a tényezőket, amelyet képessé tesznek proaktív válaszok megalkotására.”

²⁴ Paolo G. CAROZZA: Subsidiarity as a Structural Principle of International Human Rights Law. *The American Journal of International Law*, vol. 97., 2003. 44.

²⁵ CAROZZA i. m. 45–46.

²⁶ XI. PIUS PÁPA: *Quadragesimo anno kezdetű apostoli körlevele a társadalmi rend megújításáról*. 1931. [a továbbiakban: QA] <http://tinyurl.com/bdehfr76>

²⁷ Karen O'BRIEN – Mark PELLING – Anand PATWARDHAN (Coordinating Lead Authors): *Managing the Risks of Extreme Events and Disasters to Advance Climate Change Adaptation*. Special Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change, 8. Cambridge University Press, 2012. 563.

4.8. Tervezés, távlatos gondolkodás

Az Európai Bíróság gyakorlatában már sok éve fontos szerepet kap a tervezés gyakorlati érvényesítése és fontossága, nem csoda, hogy nálunk is az Alkotmánybíróság gyakorlata tette ezt az eszközt is alkotmányos elvvé – elegendő a már hivatkozott 28/2017. (X. 25.) AB határozatra utalni, vagy az ún. ‘kútfúrás’ határozatra,²⁸ amelyben további értelmezési elemek jelennek meg:

„[40] [...] Az egyes stratégiák a közjogi szervezetszabályozó eszközök körébe tartoznak, ennek megfelelően a kibocsátót kötik, ugyanakkor azonban a közép- és hosszú távú tervezés és kiszámítható jogalkotás olyan szakmai kiindulópontjai is egyben, melyek figyelembevételére az elővigyázatosság és a megelőzés elveire is tekintettel különösen fontos az Alaptörvény P) cikk (1) bekezdésében nevesített, a nemzet közös örökségének körébe tartozó elemek esetében.”

Azt pedig nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy a tervszerűségben a kiszámíthatóság és fokozatosság gondolata is helyet kap. Ennek fényében különösen fontos a tervezés megalapozottsága és a tervek következetes érvényesítése.

4.9. Hatásvizsgálatok

Több szinten jelennek meg a *hatásvizsgálati követelmények*: a stratégiai, tervezési szinten,²⁹ egyes beruházások, tevékenységek szintjén,³⁰ de az ENSZ előtt lehetőségként szereplő, már említett jövő nemzedékekre vonatkozó hatásvizsgálat³¹ szintjén is. Mindehhez az elővigyázatosság, megelőzés fenti eszközénél jelzett kockázatelemzések is társíthatók. Az intézmény fontossága nem igényel különösebb magyarázatot, hiszen célja a majdani következmények feltárása, és az így nyert információk alapján a körültekintő, tehát a jövő nemzedékek és a környezet érdekeit is figyelembe vevő döntéshozatal. Ismét idézve egy AB határozatból:³²

„[15] [...] A nemzet közös örökségébe tartozó vagyontárgyakkal való felelős gazdálkodás egyik Alaptörvényben nevesített célja, nevezetesen a jövő nemzedékek szükségleteinek meghatározása nem politikai kérdés, azt mindenkor tudományos igénnyel lehet és kell meghatározni, az elővigyázatosság és megelőzés elvének érvényesülésére is figyelemmel.”

²⁸ 13/2018. (IX. 4.) AB határozat.

²⁹ 1995. évi LIII. tv. A környezetvédelem érvényesítése a szabályozásban és más állami döntéseknél cím, illetve 2/2005. (I. 11.) Korm. rendelet egyes tervek, illetve programok környezeti vizsgálatáról.

³⁰ 314/2005. (XII. 25.) Korm. rendelet a környezeti hatásvizsgálati és az egységes környezethasználati engedélyezési eljárásról.

³¹ *To Think...* i. m.

³² 13/2018. (IX. 4.) AB határozat.

Mindezen elvek, eszközök, intézmények önmagukban sem elhanyagolhatóak, mégis *együttes, komplex alkalmazásuk* révén értelmezhető egyre jobban a jelen nemzedékek kötelezettsége a jövő nemzedékek iránt – és tegyük hozzá, a teremtett világ iránt. Ezeknek nem csak létezésük ténye, hanem valós érvényesülésük, alkalmazásuk jelenthet csak megfelelést a morális és jogi kötelezettségnek. Hiába vannak tervek, ha azok nem kerülnek érdemben végrehajtásra, ha azok egymásra sincsenek tekintettel. Hiába van hatásvizsgálati kötelezettség, ha a kiemelt beruházások immár túlnyomónak mondható rendszere mindezt felülírja. Hiába van integráció, ha a gazdasági döntéshozatalban a fenntarthatósági, környezeti szempontok érdemben nem érvényesülnek. Hiába van társadalmi részvétel a jogszabályokban, ha sem idő, sem információ nem áll rendelkezésre a valós részvételhez. Hiába alapvető elv a szubszidiaritás a döntéshozatal és végrehajtás megfelelő szintjének kiválasztásában, ha erőltetett központosítás zajlik. És még sorolhatnánk. Ugyanakkor *ezen jogintézmények egyenként, de különösen együttesen teremthetik meg a jövő nemzedékek érdekei védelmének a jelen nemzedékekre vonatkozó kötelezettségekből felépített rendszerét.*

4.10. Szervezeti érdekképviselő

Az ENSZ főtitkárai, hivatkozott jelentéseikben és más dokumentumokban, de számos más nemzeti és nemzetközi szervezet³³ is valamilyen képviselő intézményesítésére gondol megoldásként, pl. egy ombudsman típusú megoldásra, aminek jogi alapjai hazánkban is megjelentek 2007-ben, majd egy rövidebb önálló ombudsmani megoldást követően kialakult a jelenlegi alapvető biztoshelyettesi funkció.³⁴

A különböző megoldási módok jelentős eltérést mutatnak, elegendő, ha csupán a hazai helyzetet vesszük közelebbi vizsgálat alá. A 2007. évi CXLV. törvény 10. §. emelte be az állampolgári jogok országgyűlési biztosáról szóló 1993. évi LIX. törvény rendelkezései közé 27/A-H §-ban különbiztosként a jövő nemzedékek országgyűlési biztosát. Ennek jogkörei, összehasonlítva a jelenlegi helyzettel – 2011. évi CXI. törvény az alapvető jogok biztosáról, ezen belül a jövő nemzedékek érdekeinek védelmét ellátó helyettes funkcióját létesítve – jelentős eltérést mutatnak. Ez az eltérés nemcsak abban mutatkozik meg, hogy a biztoshelyettesi jogkörök érdemi gyakorlása – pl. Alkotmánybírósághoz fordulás lehetősége, vizsgálatok folytatása, érdekeltként közigazgatási bírósági eljárásokba történő belépés, jogszabályvéleményezés stb. – kizárólag az alapvető jogok biztosá révén gyakorolható, önállóan tehát nem, hanem a jogkörök terjedelme abszolút értelemben is érzékelhetően szűkebb.

³³ Példaként említhető a World Future Council kifejezetten erről szóló anyaga: <https://www.worldfuturecouncil.org/guarding-our-future/>

³⁴ Az intézménytörténet egyebek között megtalálható: Kinga DEBISSO – Marcel SZABÓ: An Institution for a Sustainable Future – The Hungarian Ombudsman for Future Generations. *Hungarian Yearbook of International Law and European Law*, Vol. 9., Iss. 1. (2021) 338–358.

Önálló biztosként rendelkezésre álltak a 2007. évi törvénymódosítás nyomán az 1993. évi LIX. törvény 27/B § bekezdése szerint olyan jogkörök,³⁵ amelyek alkalmasak voltak akár közvetlen beavatkozásra is, de mindenképpen érzékelhető befolyást tettek lehetővé, ami valójában az ilyen tevékenység célja. Ezek jogkörök több más valós hatalmi lehetőséggel is kiegészültek,³⁶ tehát a kormányzat és közigazgatás mellett a gazdasági tevékenységek irányába is jelentek meg intézkedési lehetőségek, bár ez utóbbiak némileg rendszeridegenek voltak és a gyakorlatban nem kerültek alkalmazásra.

A *biztoshelyettesi jogkörök a jelenlegi szabályozás szerint* a korábbiaknál sokkal visszafogottabbak. Igaz, még ezzel a helyzettel is számos ország számára – mint erre a hivatkozott 2023. márciusi ENSZ dokumentum is utal – példaként jelenhetünk meg. Mindenesetre a nagy előrelépésnek kikiáltott új intézmény reneszánsza mindössze 4 évig tartott, azóta a kezdeti fellángolás takarékra került.

Nem azonosak tehát sem az intézményi megoldások, függőségi viszonyok – parlamenti státusz, kormányzati funkció, társadalmi szervezet –, sem a jogkörök, hatáskörök. Legújabb példaként említhető a Brexit után szükségesnek látszó – korábban pl. részben az EU Bizottság által gyakorolt – környezetvédelmi ellenőrzési jogkörök megjelenése az Egyesült Királyságban a 2021-ben létrehozott Office for Environmental

³⁵ „(3) A jövő nemzedékek országgyűlési biztosa

- a) felhívhatja a környezetet jogellenesen veszélyeztető, szennyező vagy károsító (a továbbiakban együtt: a környezetet károsító) személyt vagy szervezetet e tevékenységének megszüntetésére,
- b) felhívhatja a hatáskörrel rendelkező hatóságot a környezet védelmére vonatkozó intézkedés megtételére,
- c) feladatkörében általános jelleggel, valamint egyedi ügyben meghatározott szerv, intézmény, hatóság vagy személy részére ajánlást bocsáthat ki,
- d) a környezet állapotával összefüggő közigazgatási döntéssel szemben felügyeleti eljárás lefolytatását, illetve végrehajtásának felfüggesztését kezdeményezheti, valamint annak bírósági felülvizsgálata során a perben beavatkozóként részt vehet,
- e) véleményezi a feladatkörével összefüggő jogszabályok, illetve más kormányzati előterjesztések tervezeteit, feladatkörében jogalkotásra tehet javaslatot,
- f) megismerheti és véleményezheti a helyi önkormányzatok hosszú távú fejlesztési, területrendezési, valamint a jövő nemzedékek életminőségét egyébként közvetlenül érintő terveit és koncepcióit,
- g) véleményezi a környezetvédelmi vagy természetvédelmi tárgyú, valamint az emberiség közös örökségét és közös gondjait érintő nemzetközi szerződések kötelező hatályának elismerésére vonatkozó előterjesztéseket, közreműködik e nemzetközi szerződések alapján készülő nemzeti jelentések elkészítésében, továbbá figyelemmel kíséri, értékeli e szerződések magyar joghatóság alá tartozó érvényesülését,
- h) részt vesz a feladatkörével összefüggő ügyekben az Európai Unió kormányzati részvétellel működő intézményeiben képviselt magyar álláspont kialakításában,
- i) részt vehet a jogszabály rendelkezése alapján kötelezően tartandó, feladatkörével összefüggő közmeghallgatáson.”

³⁶ Példaként említve: „27/C. § (1) A jövő nemzedékek országgyűlési biztosa felhívhatja a környezetet károsító személyt vagy szervezetet – függetlenül attól, hogy ez tevőleges cselekvés vagy mulasztás eredménye – a környezetet károsító tevékenység megszüntetésére és a környezetet károsító magatartás tanúsítását megelőző környezeti állapot helyreállítására.”

Protection³⁷ szerepében. A generális cél „a környezet védelme és javítása, a kormányzat és más közigazgatási szervek elszámoltatása révén”, a következő jogkörökkel:

- a környezetvédelmi tervek és célok ellenőrzése,
- a környezetjog ellenőrzése,
- tanácsadás a kormánynak környezetjogi kérdésekben, valamint
- végrehajtási intézkedések a környezetjogi követelmények nem megfelelő teljesítése esetén.

A szervezeti érdekképviselői lehetősége mindezek alapján komoly hatással bírhat, de *önmagában, a többi jogintézmény nélkül nem elegendő*, hiszen a feltételek korlátosságából adódóan nem képes átfogni minden potenciális környezeti problémát, míg a jogintézmények feljebb említett sora minden életviszony, tevékenység kapcsán alkalmazható és alkalmazandó. Arról nem is beszélve, hogy – amint a hazai példa is mutatja – az erős jogkörök kétélűek: amíg ellenzéki pozícióban lévő pártok számára szerethető, ugyanezek kormányzati helyzetbe kerülésével akár kényelmetlenné is válhatnak, így szükségképpen módosításra kerülnek.

5. Akadályok a jövő nemzedékek érdekeinek érvényesítése terén

Számos kérdéstről már ejtettem szót eddig is a címmel összefüggésben, még ha nem is kerültek kifejtésre, mint amilyen a jogok és/vagy kötelezettségek közötti eligazodás, a kényszeres tisztázási szándék – hány generáció, milyen hosszú egy generáció –, amelynek oka és következménye inkább a cselekvés elodázása, a jövő nemzedékek nem ismert érdekeire való hivatkozással. Ehhez társul a gazdasági döntések befolyásolásának nehézsége, a társadalmi értékrend megváltozásának nehézsége, az alapvető ódzkodás a változásoktól, a fogyasztói társadalom megszokása, és még hosszan lehetne sorolni.

Az egyik leglényegesebb – ha nem a leglényegesebb – kérdés *a politikai akarat szükségesszerű hiánya*, amit ugyancsak emlegettünk: kik szavaznak, milyen hosszú egy kormányzati ciklus, az újra hatalomra kerülés vagy éppen ott maradás szándéka, a gazdaság politikai befolyása, a népszerűség elvesztésétől való félelem. No meg számos lehetőség van arra, hogy más, sürgetőbb feladatokra való hivatkozással távolról sem fenntarthatósági célokat szolgáló döntések születessenek, amelyek hosszabb távra is elodázhatják a valóban sürgető lépéseket.³⁸ Az utóbbi években erre sajnos számos lehetőség adódott: gazdasági válság, pandémia, háború, energiakrízis. Márpedig ezek egyike sem a jó irányba befolyásolta a döntéseket – hacsak a pandémia idején tapasztalható, a környezet terheit átmenetileg csökkentő válaszokra nem gondolunk, amelyek hasznos-

³⁷ <https://www.theoep.org.uk/>

³⁸ Ennek kiváló példáját mutatom be: BÁNDI Gyula: Erdők, tűzifa, alapjogok. *Jogtudományi Közlöny*, 2022/9. 333–342. A záró gondolatokból idézve: „Az ilyen jogalkotásra nem adhat kellő alapot a krízishelyzet sem, mert ez nem csökkenti az állam értékvédelmi kötelezettségeit, sőt egy következő krízishelyzet sem zárható ki, amit akár már a klímaváltozás káros hatásainak fokozódása okozhat.”

sága hamar feledésbe merült. Maradt tehát az általános válasz: itt és most legyen jobb, könnyebb, a holnapnak legyen meg a maga baja.

Sajnálatos módon kiváló példát ad a politikai válaszok hibáira a hazai vészhelyzeti jogalkotás, amely *jövő nemzedékek szószólójaként* arra ösztönzött ez év elején, hogy *figyelemfelhívást adjak ki a veszélyhelyzeti rendeletalkotás és a jövő nemzedékek érdekeinek védelme összehangolhatóságáról*.³⁹ Tettem mindezt szigorúan az Alaptörvényre és annak alkotmánybírószáki értelmezésére támaszkodva. Tekintettel arra, hogy maga a figyelemfelhívás is általam jegyzett műfaj, talán nem lépem túl a kereteket, ha nagyobb részeket idézek belőle. Az alkotmányos felhatalmazás kereteinek elemzése is arra a megállapításra vezet, hogy

„A veszélyhelyzeti jogalkotások már a címükben hangsúlyozzák saját átmeneti, ideiglenes mivoltukat – ezt bizonyítja ez a fordulat: »... a szabályoknak veszélyhelyzet ideje alatt történő eltérő alkalmazásáról« –, de kiváltképpen az Alaptörvény 53. § (5) bekezdése: »A Kormány által különleges jogrend idején a különleges jogrendre vonatkozó szabályok szerint alkotott rendelet a különleges jogrend megszűnésekor hatályát veszti.« Valójában egyértelműen válságkezelésről – lehetőség szerint a válság megelőzéséről – van szó ebben a körben, aminek indokoltságát, fontosságát nem lehet és nem is kívánjuk megkérdőjelezni. Ezek a rendelkezések azonban mintegy azt is indukálják, hogy ennek alapján aligha generálhatóak inkább hosszú távon és kevésbé aktuálisan érzékelhető hatásokat.”

A jövő nemzedékek védelme kapcsán a következőket emeltük ki – megfelelően a jelen cikkben is vázoltaknak:

„Az etikai és jogi – alaptörvényi – szempontokat összegezve az alábbiak kristályosodnak ki:

- a jelen és jövő nemzedékek elkülönítése nem lehetséges, lévén ugyanazon emberiségről, magyarságról van szó, az emberi faj teljessége is csak egységében értelmezhető, a generációk folyamataként;
- a jövő nemzedékek védelmét a jelen nemzedékek kötelezettségeiként, önkorlátozásaként foghatjuk fel, aminek minimuma a károkozás tilalma;
- mindez hosszú távú gondolkodást és gondoskodást igényel, a jelenre nézve esetleg kedvező, de a jövőre nézve hátrányos döntések elkerülését;
- a jövő nemzedékek érdekeit mindenkinek védeni kell, tehát a kapcsolódó kötelezettségek mindenkitől – az államot is beleértve – egyaránt áldozatot várnak, legalább azt az áldozatot, hogy belássa, nem tehet meg mindent, amit akar;
- az állam szerepe azonban a kötelezettek sorából kiemelkedő, hiszen a jövő nemzedékek hipotetikus örökségét az állam kezeli, mint felelős őrző, tehát

³⁹ Teljes terjedelmében elérhető: <http://tinyurl.com/2p8pu8p7>

elszámolási kötelezettséggel. Az államtól várjuk el legjobban az önkorlátozást és azt is, hogy a kötelezettségeket másokon is számonkérje.”

Több szempontot emeltünk ki a figyelemfelhívásban, amelyek segítenek a döntéshozónak a helyes irányt megtalálni, a megfelelő egyensúlyt felállítani. Elsőnek a visszalépés tilalma említhető, ami az Alkotmánybíróság környezeti szempontú jogértelmezését az első időktől – 228/1994. (V. 20.) AB határozat – végigkíséri. Másodikként a szükségesség-arányosság tesztje következett, melyet szükségképpen a megelőzés-elővigyázatosság párja követett. Mindezt megtette a távlatos gondolkodás, a tervezés nélkülözhetetlen mivolta.

Összegzésként írtuk:

„A veszélyhelyzeti felhatalmazás alkalmazása nem kívánt okokból bekövetkező szükséges lépés volt, hozzásegítve az országot, a társadalmat ahhoz, hogy az alapul szolgáló helyzeteket könnyebben átvészelje, azok aktuális nehézségei ne idézzenek elő maradandó negatív hatásokat. Ugyanakkor a veszélyhelyzeti intézkedések feladata, hogy lényegükből fakadóan csak átmeneti, a helyzet kezeléséhez közvetlenül szükséges hatásokkal foglalkozzanak, és már a felhatalmazásból adódóan is az a cél, hogy a helyzet megszűntét követően lehetőség szerint folytassuk ott, ahonnan a veszélyhelyzet kizökkentett minket. Ezért, amint azt már jeleztük, az átmenetinek szánt rendelkezések természetükből adódóan nem irányulhatnak olyan lépésekre, amelyek eredeti céljaik mellett alkalmasint hosszú távú, tartós, sőt akár nehezen vagy egyáltalában nem visszafordítható hatásokat indukálnak, vagy tényleges hatásait sokkal inkább a távlatokban, mint az aktuális helyzetben fejtik ki.”

Megfelelő politikai, kormányzati elhatározás mellett van tehát mód a jövő nemzedékek érdekei hatékonyabb figyelembevételére – és ez egyre inkább égető szükségé válik.